

TÜRK EDEBİYATINDA KIYAFET İLMİ VE KIYAFETNAMELER
KIYAFET SCIENCE AND KIYAFETNAMELER IN TURKISH
LITERATURE

Sedat Maden *

ÖZ

İnsanın beden özellikleri (fizyolojisi) ve kıyafeti insanın çevresi ile tanışması için bir dil öncesi iletişim aracıdır. Görünüş, kişinin kendisine (iç) ve topluma(dış) dönük olan meziyetleri, alışkanlıkları, tutumları, kişisel ve sosyal özellikleri hakkında bilgi verir. İnsanı tanıma ve tanıtmaya işlevi yüklenmiş olan görünüşün karakter tahlilinde tahmin etme ve fikir yürütme amacıyla çok eski dönemlerden bu yana Doğu ve Batı kültürlerinde yazılı ve sözlü olarak edebî bir form kazandığı bilinmektedir. Türk edebiyatında bu amaçla kaleme alınan eserlere kıyafetname denilir. Bu bağlamda çalışmada, genel itibarıyla kıyafet ilminin tarihi ve edebî menşei araştırılarak Türk edebiyatına yansımaları/etkileri üzerinde durulmuştur. Arap, Fars ve Türk edebiyatından örneklerle bir edebî tür olarak önemi belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dış görünüş, firâset, kıyafet ilmi, kıyafetname, Türk edebiyatı.

ABSTRACT

The physical specialities and their costume of people are a communication tool the language previous to know their enviroment. Appearance gives information about the inner and external virtues, habits, behaviors and social specialities of people. It is known that the physical appearance of a person has been used since ancient times for the purpose of estimating and conducting ideas in character analysis. In addition, a written and oral literary form has been won in the Eastern and Western cultures. The works taken in the Turkish literature for this purpose are called kıyafetname. In our work is studied history of kıyafet science and its literary origin and is spoken to its effect to Turkish literature. As a literary type, its important is remarked by giving examples from Arabic, Persian and Turkish literature.

Keywords: Kıyafetname, physical appereance, physiological prediction, Turkish literature.

Giriş

“İnsan kıyafeti/görünüğü ile karşılaşılır; kişiliğıyle uğurlanır” ya da “Hüsn ü sîret hüsn ü sûret görünüğü” inancı insanların görünüğü (bedeni, hâli, tavır) ile iç dünyasının ne kadar birbirine bağı olduğu hakkında bizlere derin bir mana sunar. Beden özellikleri (fizyolojisi) ve kıyafeti insanın çevresi ile tanışması için bir dil öncesi iletişim aracıdır. Görünüş, kişinin kendisine (iç) ve topluma (dış) dönük olan meziyetlerini, alışkanlıklarını, tutumlarını, kişisel ve sosyal özelliklerini açığa çıkartabilir mi, sorusuna inceleme evreninde edebiyat sahasından örneklerle cevaplar sunulacaktır.

Kişinin bedensel özellikleriyle karakter, zekâ ve ruhî nitelikleri arasında bulunan ilişki yüzyıllardır hem toplumsal gelenek ve inançlarla hem de bilimsel temelde kabullenilmiştir. İnsanlarının görünüğü veya mizacının karakterini ve zekâ düzeyini yansıtmayı, başta ruhbilim olmak üzere anatomi, fizyoloji ve tıbbın bazı dallarının konusunu oluşturur. Bu alanda her ne kadar bilimsel

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, sedat.maden@giresun.edu.tr

temelde araştırma yapabilen disiplinler olsa da halk arasındaki inançlar ve gelenekler kıyafet (görünüş) ile ilgili kalıplaşmış görüşler oluşturarak bu ilişkiyi dile getirmektedir: “Anadolu halkının körlük, çolaklık, topallık gibi bedensel sakatlıkları olanları ya da saç ve göz rengi bakımından alışılmışın, görülüşün dışında kalanları uğursuz, çok kısa boyluları fitneci ya da çok uzunları aptal sayması yukarıda sözü edilen bilim dallarından çok toplumun kalıplaşmış inançlarıyla ilintilidir. Anadolu’da halkın yaşantısının ve deneyimlerinin ürünü olan “bu inançların temelinde de kişisel gözlem ve deneylerin yanı sıra büyük ölçüde hayal gücünün ve insanoğlunun, genel çizgi, alışılan görünüm dışında kalanları yadırgama, yabancılaştırma duygusu yatmaktadır” (Mengi, 1977: 1).

İnsanı tanıma ve tanıma işlevi yüklenmiş olan görünüşün (zahirî organların nitelikleri, yüzünün ve bedeninin görünümü) karakter tahlilinde tahmin etme ve fikir yürütme amacıyla çok eski dönemlerden bu yana Doğu ve Batı kültürlerinde yazılı ve sözlü olarak edebî bir form kazandığı kaynaklarda görülmektedir. Nitekim edebî türlere bir göz atıldığında, olay ve şahsa dayalı türlerde yazarların karakter ya da tipleri oluşturmada görünüşe uygun özellikler belirlediğine şahit olunur. Söz gelimi; *Müştak Bey* (şair, istekli, arzulu, ince ruhlu - Şair Evlenmesi); *Bihter* (kurnaz, fırsat kollayan, gururu hiçe sayan - *Aşk-ı Memnu*); *Nihâl* (çekingen, umut dolu, iyi huylu, düzgün - *Aşk-ı Memnu*); *Feride* (gururlu, çekingen, sabırlı - *Aşk-ı Memnu*); Asel-Asya (güzel, fedakâr, sadık, tutkulu - *Selvi Boylum Alyazmalım*) Eserlerde karakterlerin isimleri dâhi görünüş, hâl ve tavırlarıyla uyumludur. Eserlerdeki tiplerin bu ana nitelikleri görünüş hususiyetleriyle bütünleşmektedir. “Öteden beri roman, öykü ve oyun yazarlarının tiplerini çizerken, onların beden ve yüz yapıları, giyim kuşamlarıyla karakterleri ve zekâ durumları arasında ilişki kurdukları bilinen bir gerçektir. Örneğin; edebiyatta karşılaştığımız şeytan tipi, çoğunlukla kupkuru; ince çenesinin üstünde sivri sakal taşır. Entrikacı tip kambur ve cüce, ihtiyar cadı kuru, karga suratlıdır. Şişman tipte ise iyi yürekli bir aptallığın izi vardır. Faziletli tipte şeytan tipinin burunları sivri; oysa şakacı, nüktedan tipin burnu kalındır” (Mengi, 1977: 2).

Kıyafet ve Firâset

Mevzuun muhtevasını oluşturan insanın görünüşü, beden yapısı Türkçede *Kıyafet* kelimesi ile Arapça da *Firâset* kelimesi ile karşılanır.

Kıyafet, Arapça bir kelime olup bir *kişinin ardından gitmek, iz sürüp gitmek, peşi sıra gitmek, birini taklit etmek, olasılık, görünüm, tarz* manalarıyla *kavf* (قوف) kökünden müştaktır. Kaif sözcüğü ise Araplarda, yerdeki izleri izleyerek bunlardan anlam çıkaran ayrıca fertlerdeki benzerliklere, bilhassa ayaktaki benzerliklere bakarak akrabalık derecesini tespit eden kişi için kullanılırdı (İslam Ansiklopedisi, 1967: 775). Firâset ise *kimsenin ardınca olmak, iz sürüp gitmek* manalarına gelir (Çelebioğlu, 1979: 305). Araplar, aynı anlamı karşılayan kıyafet ve firâset kelimelerinden firâset kelimesini tercih etmişlerdir.

Kıyafet bir terim olarak Türkçeye *kılık, bir şeyin dış görünüşü; şekil, heyet, suret; bir kimsenin giydiklerinin bütünü* (Devellioğlu, 2007: 518) anlamlarıyla geçmiştir. Bu kelimenin Arapça kökenli oluşu müspettir. Türkçede kullanıldığı anlamların Farsçada da kullanılagelmesi kelimenin Türkçeye Farsçadan geçtiğini gösterir (Çelebioğlu, 1979: 305). Feraset tasavvuf istilâhi olarak Allah tarafından evliyaya ihsan edilen keşif hasletini ifade eder (İslam Ansiklopedisi, 1996: 116). Bir kişinin dış görünümünden yani beden yapısından ahlak ve karakter vasıflarını tespit eden ilme de ilm-i kıyafet ya da Arapların kullandığı ifadeyle ilm-i firâset denilmiştir. İnsanın vücut yapısı ile karakteri arasında kesin bir ilişki olmamasına rağmen birçok bilim adamı kıyafet ilmine alaka göstermiştir. Toplumlar bu ilimle tarihî seyir içinde çeşitli adlarla farklı ihtiyaçlarla ilgilenmişlerdir. “Bir kimsenin saç, göz, kulak, el, ayak vs. gibi uzuvlarından ve dış görünüşünden onun ahlak ve karakter hususiyetlerini diğer bir ifadeyle zahirînden batını vasıflarını tahmin etmek olan ilme de kıyafet ilmi (physiognomy) denilmiştir” (Çelebioğlu, 1979: 305).

Türk kültüründe karşılık bulan kıyafet ilmi; Arapların kullandığı firâset ilminden daha dar bir alanı kapsar. Türkler kıyafet ilminin insanla ilgili olan insanın zahirî vasıflarından batını vasıflarını

çıkartabilecek olan alanlarını tercih etmişlerdir (*ilmü'l kef, ilmü'l esair, ilmü'l ihtilac, ilmül kıyafetü'l beşer*). Araplar, firâset ilminin insanı mevzu bahis eden kısımlarıyla beraber Arap medeniyet ve coğrafyasına dair birçok alanını da kullanmışlardır (*ibnü'l ektaf, ilmü'l irafe, ilmü'l ihtida, ilmü'l riyafe, ilmü'l nuzülü'l gays, ilmü'l kıyafetü'l eser*).

Türk kültüründe ve İslam inancında beden ruha giydirilmiş bir elbise söz yerindeyse kıyafettir. İnsana öz kazandıran ruhun maddiyata yansımaları; maddi dünyanın ve canlılığın bir işaretidir. Görünüş ruhu hem saklar hem gösterir. Buna dair Hz. Mevlâna Mesnevi'sinde “Bil ki bu ten ruha elbise gibidir. Elbiseyi bırak! Onu giyineni ara” (akt. Gölpınarlı, 1995: 61) ifadeleri ile durumu izah etmiştir. Ruh giyineni aramak şüphesiz mutlak varlık olan Allah'ı da bulmak anlamına gelir ki bu da kıyafet ilminin dayanaklarından birini oluşturur.

Türk edebiyatında kıyafet ilmini muhteva edinen eserlere (Vesiletü'l İrfan, Zübdetü'l İrfan gibi isimlerin yanında) Arapça *kıyafet* ve Farsça *name* kelimeleri ile teşekkül etmiş bir şekilde kıyafetname denilir. Kıyafetname kaynaklarda; 1) Bir memleketin, bir çağın giyiniş tarzını anlatan kitap; 2) Yüze ve görünüşe bakılarak ruhî durumu anlama bilgisinden söz eden kitap (Meydan Larousse, 1972: 275) şeklinde anlam bulmaktadır. Kıyafet ilmi ile uğraşan, firâset yeteneğine sahip olan kişiye kayif denir. Türkçede ve Farsçada daha geniş bir manayı karşılayan Kıyafetşinas (physiognomist) tabiri kullanılır.

Dış görünüşten hareketle insana dair tahmin ve fikir yürütme üzerine bina edilmiş, yukarıda zikredilmiş olanlar başta olmak üzere kıyafet ilmi ile ilgili çeşitli ilim dalları kullanılagelmiştir (Tayşı, 1979: 91-122; İslam Ansiklopedisi, 1996: 116; Erkal, 1999: 218).

İnsandaki ben, iz vb. görsel ayrıntılara bakıp onun iç dünyasını keşfetmeye dair *ilmü'ş-şemât ve hayalân*, insanın el, ayak ve yüz hatlarına bakıp onun içi dünyasını keşfetmeye dair *ilmü'l kef veya ilmü'l esarir*, keçi ve koyunun kürek kemiğine bakıp savaş, barış, kıtlık ve bolluk konusunda sonuç çıkarmaya dair *ilmü'l ektaf*, yaşanmış olaylardan hareketle gelecekteki olaylar hakkında akıl yürütmeğe dair *ilmü'l irafe*, vücutta meydana gelen (seğirme, çarpıntı vb.) durumlardan hareketle ileride yaşanabilecek olaylara dair *ilmü'l ihtilaç*, yön tayin etmeye dair *ilmü'l-ihitida bi'l-berari ve'l akfar*, toprağın nemi, üzerinde yetişen bitkileri ve canlılara bakarak yer altı sularını bulmaya dair *ilmü'l riyafe*, yağmur yağmasına ilişkin tahminlere dair *ilmü'l-müzülü'l-gays* ve iz sürmeğe dair *ilmü'l'isr* kıyafet ilminin bilinen dalları arasındadır.

Zikredilen kıyafet ilmine yakın veya benzerlik gösteren; dahası geçmişte çeşitli doğu toplumlarında uygulanmış bazı ilim dallarıdır. Toplumumuzda belirli bir karşılık ve değere sahip olsalar da daha çok Arap kültürüne ait ilimlerdir.

“Kıyâfenin folklor dilindeki anlamı el falı ya da yüz falıdır. Buna *İlmü'l Simya* ya da *İlmü'l Asarir* de denir” (İslam Ansiklopedisi, 1967: 775). Türkler kıyafet ilminin insanın bedeni ve ruhî yanı ile ilgili alanlarıyla ilgilenmiş ve kıyafet ilmini *Kıyafetü'l isr/esere* ve *Kıyafetü'l beşer* olarak iki ana gruba ayırmıştır (Mengi, 2002: 513; Kâtip Çelebi, 2003: 1095; Çavuşoğlu, 2004: 27):

Kıyafetü'l Isr/esere: Sığır, katır, eşek gibi hayvanların ayak izlerinden yola çıkarak tahminlerde bulunan bir ilimdir. Bu ilme uğraşanlar ayak izleri vasıtasıyla yaş ve cinsiyetleri ayırt edebilirler. Bu konuya dair bir örnek hikâyede; “Üç arkadaş birlikte seyahat ediyorlarmış. Bir gün bunlar yolda bazı hayvan izleriyle karşılaşır. Birisi izin deve izi olduğunu belirttikten sonra diğeri, bu devenin bir gözünün kör, üçüncüsü bir ayağının topal, birincisi kuyruğunun kesik... olduğunu söyler. Neticede yoldaki otların sadece bir cihetten yenmesiyle devenin bir gözünün körlüğü, izlerden birinin daha hafif çıkmasıyla topallığı, yerdeki bazı kandamlarıyla (hayvan kendisini sokan sinekleri kovamadığından) kuyruğunun kısalığı tahmin edilerek anlaşılmıştır” (Çelebioğlu, 1979: 306).

İnsanoğlu doğada gerçekleşen bazı olaylar ve var edilmiş çeşitli varlıklar karşısında kendisine gelecekte ya da geleceğe dair haber gelme ihtimalini düşünerek birtakım sonuçlar çıkarmıştır. Bu tür örneklerle halk edebiyatında da rastlanır. “Halk edebiyatında tabiat olaylarından hareketle gelecekte

haber veren eserlere *melheme* denilmiştir. Manzum ve mensur olabilirler. *Fal-nameler*de olduğu gibi bazı objelerden hareketle gelecek tayin edilir. Bu konuda ortaya konulmuş ilk eserler Araplara aittir. Fars müellif *Kanunu'l Edeb* adlı Arapça eseri, Ebu'l Fazl, *Usulü'l-Melahim* adıyla mensur olarak Farsçaya çevirmiştir. Türk edebiyatındaki melhemeler bu esere dayanmaktadır. Edebiyatımızda yazılmış en önemli melhemeler arasında Yazıcı Salih/Selahaddin'in *Şemsiyye'si*, Yazıcıoğlu Ahmed Bican, Ebrî Hoca İbn Adil ve Cevrî İbrahim Çelebi'nin melhemeleri gelir. Melhemelerde kâinata ait ilk bilgiler, yılbaşı ve yılın nasıl geçeceği, meteoroloji, tarım, sağlık, uğur-uğursuzluk, güneş ve ay tutulması, yıldırım, şimşek, gök gürlemesi, rüzgâr gibi bilgiler bulunur" (Kaya, 2007: 511-512). Bunların sebepleri ve neye işaret edeceği ifade edilir.

Kıyafetü'l Beşer (Kıyafetü'l İnsaniye - Kıyafetü'l Ebdan): İnsanın dış görünüşüyle alakadar olan ve yukarıda da zikredilen kıyafet ilmi, insanın zahirî uzuv ve özelliklerinden ahlakı ve karakterine dair tespitleri edindir.

İslam dünyasında birer meslek hâline dönüşen ve edebî sahada da yankı bulan kıyafet ilmi, dinî bir temel üzerine de oturtulmuştur. "Allahın kalbine attığı bir nur ile kulun, hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırmasına ve muhataplarının karakterlerini teşhis etmesine *ilahi firâset* denir" (İslam Ansiklopedisi, 1996: 116). Firâsete yönelik bu tasavvufî ibare kıyafet ilminin insanın inançlarından güç alarak hayatta iyiyi ve kötüyü; faydalıyı ve zararlıyı ayırmada başvurulacak bir hüviyet kazanmıştır. Firâset ya da kıyafet ilmi insanın çevresindekilere karşı kimliğini gösteren bir anahtardır. Kıyafet ilmine ve firâsete İslam dininin biçtiği çehreyi şu hadis-i şerif meali açıklamaktadır. "Müminin firâsetinden sakınınız, zira o Allah'ın nuru ile bakar" (Suyuti, Tarihsiz: 600; Çelebioğlu, 1979: 316).

Firâset terimini tasavvuf erbabı daha çok kullanmışlardır. Ruhu gerçek manaya ulaştırmayı amaçlayan yaşamlarında firâseti esin kaynağı olarak addetmişlerdir. Firâset konusuyla daha çok sufiler ilgilenmişlerdir. "Bu terimi ilham anlamında kullanmışlardır ve bazı hâllerde onu, gaybı bilmenin bir aracı olarak görmüşlerdir. Müfessirlerin çoğu gibi sufiler de bir ayette geçen "Mütevessimin" (Hicr, 15) kelimesinde ve "Sen onları simasından tanırısın" (Bakara, 273) ayetinin mealinde firâsete işaret edildiğini belirtmişlerdir (Erkal, 1999: 218). Bu ayete ek olarak bazı ayet ve hadis-i şeriflerde;

"Mücrimler simalarından tanınır da perçemleriyle ayaklarından yakalanırlar" (Rahman Suresi, 41).

"Hayrı güzel yüzlüden talep ediniz" (Suyutî, Tarihsiz; Cebecioğlu, 2018; Çelebioğlu, 1979: 316).

"Yüzümün renginin altın gibi sarardığını gör. Çehrem içimden haber vermektedir. Cenâb-ı Hak, yüz için bildirici dedi, bu yüzden ariflerin gözü, sima görücü olur. Yüzün rengi çan gibi gammaz (iftiracı, münafık)dır. Atın sesi, atın varlığından haber verir" (Gölpınarlı, 1995: 52).

Büyü, sihir, simya ve fâl gibi insanın beden görünüşünden kişilik/karakter tespiti de kutsal temele, bir Kuran ayetine bağlanır. İsrâ Suresi'nin 84. ayetinde özetle "herkesin yaratılmış olduğu şekilde hareket ettiğini" bildirmektedir. Hamdullah Hamdi kıyafetnamesinde bu konuya şöyle değinmiştir:

Sûretler Beyânı Ki Siretlere Nişândur

Hak yaratdı çü nev-i insanun
(Tanrı insan türünü yarattığında)

Kıldı efrâdını muhâlif anun
(Kişilerini farklı kıldı)

Gerçi birdir kamusu surette
(Gerçi hepsi görünüşte benzer)

Bir değüldür ve lîki hilkatte
(Ama yaradılışları ayrıdır)

Lütfunu âleme âyân itdi
(Tanrı iyiliğini dünyaya açıklamak için)

Sûreti sîrete nişân itdi

(Görünüşi ahlaka işaret olarak yarattı) (Çelebioğlu, 1979: 320).

Ön söz niteliğinde olan dizelerin izahı ayette geçen manayı izah eder. Ayet ve hadisler, kıyafet ya da firâset ilminin hükümlerini İslamî doğrulara dayandıran delillerdir. Tasavvuf erbabı ve din âlimleri bedeni tanımayı, yaratana, ilahı ve Allah'ı tanıma, tek ve gerçek manaya ulaşma olarak da bir yol, bir yöntem olarak görmüşlerdir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Türk-İslam medeniyetinde büyük tesiri olan ve hâlâ üzerine araştırmalar yapılan eseri Marifetname'de kendi ifadesiyle:

"(Ey aziz), malûm olsun ki, ehl-i hikmet (hikmet ehli-filozoflar), bedenlerin bileşimi ilmîne: fenn-i teşrih ve fenn-i tesrih adını vermişlerdir. Bedenlerin ve ruhların sırlarına ve tavırlarına vakıf olmuşlardır. İmam Şafî (Rahmetullahî aleyh) Hazretleri: "İlim ikidir: Bedenler ilmi, dinler ilmi," hadisi üzere, bedenler ilminin (anatomi) önemli ve lüzumlu ilimlerden olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde anatomi, bir aziz ve leziz ilimdir ki, hakikatin hikmetine ermişlerin neticesi, mütehasıs tabiplerin sermayesi, yakine ulaşanların nefislerinin gıdası, din ve dünya hasletlerinin vesilesi, Mevla'yı tanımaya vasıta ve yardımcıdır. Zira ki, anatomi ilmini bilmeyen, tıptan, hikmetten ve kendini tanımaktan gafil, Hakk'ı tanımaya ulaşmaktan uzaktır. Şu hâlde eğer anatomiye mütalaa edip, yaratıcının kudretinin şaşırtıcılığını onda müşahade edersen, sana üç türlü faydası olur. Âlemlerin Rabbi'nin bu lütûf ve keremleri, sadece insana mahsus değildir. Belki on sekiz bin âleme şâmilidir. Hatta atlar, kediler, canavarlar, kuşlar, sinekler, arılar, yılanlar ve karıncaların hayat ve bekasına, ziynet ve yaşayışına gerçek sebep olan; durumlarında ve tavırlarında hiçbir kusur koymayıp, hepsini kemal üzere tasvir ve tadil etmiştir. Nitekim İmam Gazali; "İmkânlar âleminde daha bedii durum olamaz," buyurup, bu mânâyı duyurmuştur. Şu hâlde anatomi, insan nefsinin tanımanın anahtarıdır, Allah'ı tanımanın anahtarıdır. Ama nefsi tanımak, Hakk'ı tanımaya nispetle, güneşten zerre, denizden damladır. Beden bir bileşimdir ki, insan nefsi ona binmiş gibidir. Allah'ı tanımak, asıl maksattır. Zira ki nefsi tanımak, Hakk'ı tanımayı gerektirdiği gibi, Hakk'ı tanımak dahi sevgisini gerektirir. Mesela güzel bir yazıyı veya fasih bir şiiri görüp okursan ve bunların yazıcısını bilip, ona sevgi duyup onunla karşılaşmayı gönülden arzu edersen. O dahi sana dost olup muhabbet ve muvafakat eyler. Ey Allah'ımız, bizi kendimizi tanımayı ve kendini tanımayı nasip et. Sevginle rızıklandır. Ya Vedut, Ya Allah, Ya Rahman, Ya Rahim!" (İbrahim Hakkı, 1999: 309-310).

Erzurumlu İbrahim Hakkı, bu açıklamalar ile fiziki görünüşe ya da bedene has ilmin (kıyafet) gördüğü ilgiyi ifade etmiştir. İmam Şafî'den ilmin doğasına ait açıklamalarda bulunarak kıyafetnamesinde gayesine temel aramıştır. Firâset ilminin oluşumu, faydaları, kullanım alanlarını (insan ve hayvanlar üzerinde) ayrıca İbrahim Hakkı İmam Gazali'nin yaratılış felsefine dair görüşlerini de aktarmıştır.

Tarih İçinde Kıyafet İlmi (Firâset) ve Kıyafetnameler

Doğuda ve batıda birçok toplum kıyafet ilmi ile meşgul olmuştur. İlk çağlardan itibaren filozoflar ve din âlimleri bu ilmin incelikleri ile çeşitli konularda tahmin ve tespitlerde hüküm vermişlerdir. Doğu toplumlarında İslam medeniyeti ile sınırlı kalmamış olan kıyafet ilmi uzak doğuda da âlimlerce hayatın çeşitli kısımlarında (siyasi, mesleki, şifahi şahsi kimliği ve yeteneği tespitinde) kullanılmıştır.

Kıyafet ilmi, insanların beden özelliklerinden karakter ve kişiliklerine dair çıkarımlar yapar. "Beden yapısı ile karakter arasında bir bağ olduğu inancı çok eskilere dayanır. Taocu felsefeye dayanan *Mien Shiang* olarak adlandırılan inanış, yüz hatlarından teşhis sanatı (mien "yüz", shiang

“okuma” demek) uzun yıllar Çin’de kullanılmıştır. Çinliler insanların yüzünü ömürleri ve yaşamlarının kalitesi hakkında bilgi edinebilmek ve tıbbi teşhis için incelenmiştir. Eski Çin yüz okuma uzmanlarına göre, yüzü oluşturan unsurlardan kaş, gözler, ağız, burun ve kulakların dengeli olmasıyla kişinin mutluluğu ve ömrünün uzun olmasına veya alını karaciğer ve safra kesesi sağlığına işaret etmektedir” (Oltulu Şahin, 2017: 1). Bu doğrultuda, Eski Hint uygarlığında kıyafet ilminin bilindiğini Visali’nin Kıyafetnamesi’ndeki şu beyitler işaret etmektedir:

Hind diyarında var idi bir pir

Hayli ilm-i kıyafet ile şehir (Çelebioğlu, 1979: 310).

Doğuda, kıyafet ilminden saray içinde görev alacak kişilerin seçiminde, köle veya eş seçimine kadar düşünebileceğimiz çoğu ihtiyaç için yararlanılmıştır. Kıyafet ilmi ile ilgili ilm’ül feraset (Araplara has) ilm-i kıyafet’ül beşer (Türklerle ve diğer doğu toplumlarına has) olarak adlandırılmış birçok eser yazılmıştır.

Fiziksel özellik ve karakter arasındaki bağ Eski Hintliler ve Çinlilerde olduğu gibi Antik Yunan’da da ilgi görmüştür. Aristo’ya göre, insanın beden ve yüz yapısının belli bir hayvana benzemesi, onun karakter özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu demek oluyor ki insanın yüz yapısı, kafa yapısı, cilt rengi, bedenin tüy yapısı, ses tonu, hareketleri gibi özelliklerinin hayvanlarda bulunan benzer özelliklerle karşılaştırılması sonucu, kişinin karakter özellikleri elde edilebilir. Örneğin, küçük gözlü kişilerin cesaretsiz ve irade eksikliği çektiği sonucuna varılmıştır ki bu maymun tipine denk düşmektedir. Gözleri iri olan insanlar tembeldir ki bu da öküz tipine denk düşer. Bu anlayışa göre, gözleri orta büyüklükte olan insanlar asil bir karaktere sahiptir.¹ Ancak Batı medeniyetinde kıyafet ilmine ilk teşebbüs MÖ V. yüzyılda Hipokrat tarafından yapılmıştır. İnsanı görünüşüne göre ilk kez tiplere ayırmıştır. Ayrıca, Eflatun insanları “derin” ve “sathi” olmak üzere iki gruba ayırır. Aristo, Eflatun’un bu ayırımına her ne kadar katılsa da fizyonomiye (yüz okumaya) daha fazla meylenmiştir. Bunların dışında Batı uygarlığının eski devirlerinde kıyafet ilmi ile uğraşmış olan filozof ve tıp âlimleri de olmuştur. Galien (Bergamalı Hekim) ve İladus (filozof) bunlara örnek gösterilebilir. Daha yakın çağlarda Shakespeare, Julius Cesar’ın (Çelebioğlu, 1979: 314) girişinde ve bazı oyunlarında kıyafet ilmi hükümlerine dayanan tip tahlillerine yer vermiştir.

İslamiyet sonrası kıyafetname olarak yazılan ilk eser İmam-ı Şafii’nindir, fakat bu eser günümüze ulaşmamıştır. Daha sonra El-Kindi’nin *Risale fi’l-Firase*’si, Yuhanna ibnü’l Bitrik’in Aristo’nun İskender’e siyaset ilmini anlattığı eseri *Kitabu’s Siyase*’i Arapçaya tercümesi (eserin son kısımları firâsete dairdir), Muhammet İbn-i Zekeriya Razi’nin tıbbıa dair *El-Mansuri*’si (adlı eserin bir makalesi firâsete aittir), İbn-i Sina’nın bu hususta da bir risalesi (olduğu Katip Çelebi tarafından *Keşfuzzunun*’da haber verilmiştir.), Ebul Kasım Abdülkerim İbn-i Havazim Kuşeyri’nin *Etvârı Selâtinü’l Müslimin*’i, Fahreddin Râzî tarafından yazılan *Kitabü’l Firâse*’si, Muhyiddin Arabi’nin *Et-tedbiratü’l İlahiye Fi İslahil Memleket’il İnsaniye*’si (adlı eserinin sekizinci bölümü firâsete aittir), Abdilllah ibni Muhammed ibni ebi Talibi’l Ensari ed-Dımişki’nin *Kitabü’l Adab ves-Siyasefi İlmin-Nazari ve’l Firâse* Arapça yazılmış olanlara örnek gösterilebilir. Fars kültüründe kaleme alınmış edebî eserler de mevcuttur: Kemaleddin Abdürrezzak Kâşani’ye ait eser günümüze ulaşmamıştır, Derviş Abdürrahman Mirek’in *Tuhfetü’l Fakir*’ini, Seyyid Ali Hemedâni’nin *Zahiretü’l Mülük* adlı eserini (son babları kıyafet ilmine aittir), Vaiz Kaşifi’nin *Ahlak-ı Muhsin*’i (içinde firâsete yönelik bir bölüm bulunur) eseri (Çelebioğlu, 1979: 310-314) ilk etapta göze çarpar.

Kıyafetname terimi ve ilmi, İslamıktan sonra toplumunda büyük ilgi görmüştür. Hem edebî hem de dinî tefekkürde yer edinen kıyafet ilmi yazılı edebiyatımıza da konu olmuştur. Edebiyatımızda mensur ve manzum birçok eser kaleme alınmış, mensur kıyafetnameler daha fazla ilgi görmüş ve örnekler verilmiştir. Ancak üzerlerinde dil, edebiyat, psikoloji ve sosyoloji ilim dallarına yönelik araştırmalar yapılan türler manzum olanlarıdır.

¹ <http://tr.yenisehir.wikia.com/wiki/K%C4%B1yafetname>

Türk edebiyatında kıyafetnameler XVII. ile XVIII. yüzyıllara değin yoğun alaka görmüş, sonrasında talep azalmıştır. Edebiyatımızda bilinen ilk kıyafetname Bedr-i Dilşâd bin Muhammed Oruc'un Sultan Murad'a yazdığı *Murad-name*'dir. Mesnevi nazım şekline sahip eser XV. yüzyılda yazılmıştır. Bu eserin bazı bölümleri musiki ile görünüş arasında ilgi kurar:

Şu kim ağ etlü durur ana nerm

Olan perdeyi çalalar ola germ (Çelebioğlu, 1998: 230) beytinde şair göz rengi ve musiki arasında bir bağ olduğuna temas eder.

Fatih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Mahmud Paşa'nın muhasibi (hesap eden) Sarıca Kemal'in *Selatinname* adlı eseri kıyafetnamelerin güzel örneklerindendir. Eserden kıyafet ilmi mevzu için;

Ki düzdüm Türkî dilden iki name

Feraset-namedür bir süzname beytinde konuyla alakalı yazdığı iki eseri haber verir (akt. Erkal, 1999: Kaya, 2017:448).

Kıyafet ilmi ile ilgili edebiyatımızda ilk tam ve müstakil eser Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi'nin *Kıyafetnamesi*'dir. Eser 16. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bunların dışında İlyas İbni Saruhanı'nın, Firdevsî Rumi'nin, Abdülmecid İbni Şeyh Nasûh'un, Bâlizade muasırı Nesimî'nin, Gevrekzade Hafız Hasan'ın, Lokman Bin Hüseyin'in, İlyas İbni İsa-yı Saruhani'nin, Abdülmecid İbni Şeyh Nasuh'un, Mustafa Hafız Paşa'nın, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın, Niğdeli Visali'nin kıyafetnameleri (değişik adlarla, küçük değişikliklerle) edebiyatımızdaki kıyafetname türüne örnek teşkil ederler (Çelebioğlu, 1979: 312; Kartal, 2014: 443). Bunların içinde edebiyat ilmini en çok meşgul edenleri; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetname*'sinin kıyafetname bölümü, Hamdullah Hamdi'nin *Kıyafetnamesi* ve Niğdeli Visali'nin *Vesiletü'l İrfan* adlı eseridir.

Hamdullah Hamdi'nin kıyafetnamesi ile ilgili olarak Çelebioğlu (1979); “*edebiyatımızdaki ilk müstakil Kıyafetname*” tabirini kullanmaktadır. Eser, mesnevi nazım şekline sahiptir ve 150 beyitten oluşmaktadır.

“Başı büyük büzürg himmet olur

Küçük olursa aklı killet olur.”

. . _ _ / . _ . _ / . . _

Yukarıdaki beyitte yapılan tetkikle manzum olarak kaleme alınan eserin feilâtün / mefâilün / feilün arzu kalıbıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Hamdi, eserin yazılış sebebini sebeb-i telif kısmında (Mevlâna'nın emri ile yaptığını) açıklamıştır. Eser hamdele, salvele ve naat kısımlarından oluşmaktadır. İnsanların ruhen ve bedenen, görünüş olarak farklı yaratıldıkları örneklerle açıklanmıştır. Kıyafetnamede kişilerin beden özelliklerinden ahlaki özelliklerine gidilmiş tip ve karakter tahlilleri yapılmıştır. Eser; renk, yanak, boy, et, hareket, saç, baş, alın, kulak, kaş, göz, yüz, burun, ağız, ses, gülmek, dudak, boyun, omuz, çene, sakal, bilek ve el, parmak, sırt, karın, baldır, ayak ve ökçe şeklinde yirmi altı başlıktan meydana gelir ve kıyafet ilmine göre olumlu ve olumsuz hükümlere yer verir (Çelebioğlu, 1998: 235). Hamdullah Hamdi'nin eserine birçok şair de ictibasta ve göndermede bulunmuştur. Söz gelimi Yumnî *Harnâme*'sinde;

“Hamdi-i merhum eserinde dimiş

Dahi nice kimse beyan eylemiş” (Levend, 1984: 235) beytinde Hamdi'nin eserini övmüş ve önemini belirtmiştir.

Niğdeli Visali'nin *Vesiletü'l İrfan* adlı eseri mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Eser 1002 beyitten oluşmaktadır. Aruzun feilâtün / feilâtün / feilün kalıbı ile yazılmıştır (Yerdelen, 1988).

İbrahim Hakkı'nın kültür ve edebiyatımızda müstesna bir yere sahip olan önemli ve meşhur eseri *Marifetname*, İslam ilim tarihi için de çok önemlidir. *Marifetname*, yazıldığında “Osmanlı Türkiye'sinde bir heyecan uyandırmış, bilim, astronomi, anatomi, fizyonomi, dilbilim, tıp, coğrafya, beden, tasavvuf, irfan, fıkıh, ahlâk, psikoloji, ilm-i simâ, felsefi ve sosyolojik yaklaşımı vs. muhtevi

ansiklopedik bir kitaptır” (Okumuş, 2008: 4). *Marifetname*'nin bir bölümü kıyafet ilmi ile ilgilidir. Eserde, kıyafete ilmine dair yazarın önemli görüş ve değerlendirmeleri yer almaktadır. Söz gelimi âlime göre “bedenin bilinmesi, âlemin bilinmesiyle, âlemin bilinmesi ise hakiki ilimlerle olur” (İbrahim Hakkı, 1999: 17). *Marifetname*'de İbrahim Hakkı kıyafetname bölümünde insan uzuvlarının ve görünüşünün kişilik tahliline ne kadar elverişli olduğu hakkında hükümler vermektedir. Tıp ve karakter tahlilleri yapmaktadır. Yöre insanlarının zahirî özelliklerinden kıyafet ilmine uygun sonuçlara ulaşmıştır. İbrahim Hakkı, anatomi, tıp ve felsefe alanında doğuda batıda beyan edilen fikir ve hükümlerden haberdar olduğunu ve eseri oluşturmasındaki gayesini eserin ön sözünde şöyle ifade etmiştir: “Bu sebepten dolayı bir miktar astronomi ve felsefeden alıp toplayarak, bir miktar anatomi ilminden devşirip seçerek, bir miktar da kalb ilmi ve irfandan iktibas edip ele alarak, bu güzel kitabı, Türk diline tercüme edip, bir mukaddime, üç kitap ve bir sonuç üzere telif ve tasnif ettim” (İbrahim Hakkı, 1999: 17).

Marifetname'nin 141 beyitten ibaret olan kıyafetnamesi aruzun müfteilün / fâilün kalıbıyla kısa mısralarla, anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. İbrahim Hakkı, eserinde insanın yüzünden huyunu; organlarının görünümünden ahlakını çıkartabileceğimizi söyler. Eserde müellif, organları teker teker tahlil eder. Eserde âlim, kadının güzelliğini belirleyen otuz iki özelliği sıralar. Bu özellikleri şu dizelerle bitirir;

“*Böyle kıyafetli ten
Olsa güzeldir o zen
Böyle ki hûb olur
Hulku da mahbûb olur*” (İbrahim Hakkı, 1999: 213).

Bu konunun toplumsal yönüne de bahis açar. Böyle kadının hem organlarının boyutları, estetiği ve huyu güzel olur. Yüzde güzel olanın huyda da güzel olacağını işaret eder. Ayrıca eserin sonunda İbrahim Hakkı tıbbi bir konu olan seğirmeler konusunu da açıklar. *Marifet-name*'de bahsedilen hususlarla alakalı olarak bir hikâye anlatılabilir.

Bedensel özelliklerden huy, ahlak ve karakter özelliklerini tahmin etme, geleneklere dayanır. Mit ve âdet olarak halk yaşantısı kıyafet ilmini yaşatmıştır. Yukarıda örnek verilen iki müstakil kıyafetnamede bu özellik göze çarpar. Hamdullah Hamdi ve İbrahim Hakkı'nın eserlerinin geleneksel ilke ve inanışlara dayandığı görülmektedir (Mengi, 1978: 302). Nitekim iki eserde halk inanışlarının büyük bir kısmı belgelenmiştir. Eski edebiyatımızda Hz. Muhammed'in beden ve yüz yapısı, hareketleri, yürüyüşü, giyim-kuşamı, karakteri, yaşayışı vb. konulara yer veren çeşitli eserler bulunur. Hz. Muhammed'in özelliklerinden yararlanılmasına tanık olunmakla birlikte, son Peygamberin özelliklerinin kıyafet ilminde muaf ve özerk tutulması da ayrı bir tutumdur. Bu açıdan bakıldığında kıyafetnamelerin toplumsal ve dinî temeller üzerine yazar ve şairlerinin deneyim, hayal gücü, bilgi, beceri ve gözlemleriyle inşa edildiği söylenebilir.

Örneklerle izah edilen kıyafetnamelerde dinî edebiyatın hilye (*Hilye*, süs ve güzellikler demektir. *Hilye-i saadet*, *Hilye-i şerif* kavramları Peygamber'in görünüşünü, hâl ve hareketlerini, ahlakını anlatan manzum ya da mensur eserlerdir. *Hilye-i Şerif*: Hz. Muhammed'in yazı ile yapılmış portresi. Bir adı da Şemail'dir.), siyer (Ahlak ve yüksek vasıflar; Hz. Muhammed'in hayatını anlatan eser (Devellioğlu, 2007: 317) ve şemail (bir kimsenin dış görünüşünü özel olarak da Hz. Muhammed'in dış görünüşünü anlatan eserdir.) gibi türlerinden (Mengi, 1978: 302) etkiler görülmektedir.

Âlimlerin gözlem ve hayal gücüyle hayat bulan kıyafetnameler toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve dinî çehresini sergileyen birer tarihi belge niteliği de taşırlar. Her sanat eserinde sanatkar toplumunun o dönemine ışık tutar. Kıyafet ilmi toplum hayatı ile o kadar iç içedir ki; pazardan zerzevat, kurbanlık hayvan alırken, arkadaş dost seçerken kolaylıklar sağlayan hükümler verebilmektedir. Geçmiş İslam toplumlarında kıyafet ilmi beşerle ilgili olan bu gereksinimler için kullanılmıştır. Savaşlarda iz sürerken, sarayda siyaset yaparken ve medresede vahdet-i vücuda

ulaşmanın yolunu ararken destek olunan insanlar için ilmi firâset ya da kıyafet hep insanlara bir kılavuz olmuştur. “Türkler kıyafet ilmi daha çok siyaset sahasında kullanmışlardır. Özellikle Türk padişahları bu ilme büyük önem vermişler ve kıyafetnameler yazdırmışlardır. Hatta saraya adam alınırken ve esir alım-satımında zaman zaman bu ilme başvurulurken, kişilerde kıyafet bakımından tetkik ve elemeye tabi tutulmuş. Böylece, zaman için kıyafetşinaslara duyulan ihtiyaç artmış, diğer taraftan bu ilmin Türk tıp tarihinde de önemli bir yere sahip olması, kıyafetnamelerin çoğalmasına ayrı bir vesile olmuştur” (Canım, 2010: 105).

İnsanlar yaratılıştan bu yana sözlü iletişimin tamamlanabilmesi için bedene, bedenini belirtirlerine, işaretlerine ihtiyaç duyarlar. Dahası söze gerek kalmadan yalnız beden, çoğu zaman toplumsal iletişim ve etkileşimde söz sahibidir. “Ruhla bir bütün olarak insanı meydana getiren ve insanın insan olarak görünmesinde de büyük bir rol üstlenmiş olan beden, dile gelmekte ve böylece bireyin hem kendisine hem de diğer insanlara mesaj vermesini temin edebilmektedir. İnsan, hayatı boyunca bilerek veya bilmeyerek beden dilini oldukça etkili bir biçimde kullanıma sokmaktadır. Denilebilir ki duygu ve düşüncelerin doğru anlaşılmasında esas olan, ağızımızdaki konuşma dili değil, beden dilidir” (Baltaş ve Baltaş, 2004: 13). Kıyafetnameler de bir nevi kişinin beden dilinden hareket eder. Kıyafet ilminin beden dilinden farkı, bedenini hareketleriyle kalmayıp organ şekillerine ve oranlarına da önem vermesi; dinî ve geleneksel inançlara dayalı hükümlerde bulunmasıdır.

Kıyafet ilmi ruh bilimiyle yakın temas hâlinindedir. Ruh bilimi bedensel özelliklerin kişilik gelişiminde etkili olduğunu kabul etmektedir. Bedensel tamlık ve estetik bakımdan ölçülülüğün kişiliğin oluşumunda olumlu etkisi olduğu, bedensel kusur ve aykırılıkların da bireyin kişiliğini olumsuz yönde etkileyerek aşağılık, kendine güvensizlik, yalnızlık duygularını meydana getirdiği, yaşamda kişilik sorunları yarattığı belirlenmiştir. İnsanların hayat boyu kişisel ve sosyal alanlardaki tavırlarına yön veren başarılı olma, üstünlüğe doğru ilerleme güdüsü kendini başarmada bazı güçlüklerle karşılaşınca kişide aşağılık duygusuna yol açabilmektedir. Üstünlüğe doğru ilerleme güdüsünün ifade ve doyumluk kanalını tıkayan güçlüklerin başında bedensel sakatlık ve eksiklikler gelir (Mengi, 1977: 307). Bu soruna yola açabilecek olan bedensel aykırılıklar için kısıklık, çolaklık, topallık, orantısızlık, cilt sorunları vb. aykırılıklar sayılabilir.

Kıyafet ilmi insanın taşıdığı özelliklere göre karakter analizi yaparken bazı temel kurallara göre hareket eder. İnsanın yüzü ile ilgili kıyafet ilminde kabul edilen birtakım esaslar örnek olarak şu şekilde gösterilebilir:

Alın, kişilerin düşünme becerilerine,

Kaşlar, irade ve karar verme alışkanlıklarına,

Gözler, insanın bakış açıları, açık fikirli, hoşgörülü olup olmadığına ve stres düzeyine,

Göz kapakları, içtenlik, istek veya zıt durumlarını işaret eder.

Burun, meslek hayatındaki tercihler, maddi konulara duyarlılık, iş tatmini ve güven konularına,

Kulaklar, karşısındakini etkileme ve etkilenme düzeyi, bağımsız hareket etme isteği, gerçekçilik dengesi, verileri algılama ve kabul etmeye,

Ağız, iletişim kurma ve kendini ifade etme isteği, kötümserlik/iyimserlik dengesine,

Dudaklar, düşüncelerini ortaya koyma biçimini, cinselliğe bakış açısı, duygularını gizlemedeki duyarlılığına,

Dişler, inatçı ve utangaç olmaya,

Yanaklar, kişisel kudreti, enerji kullanımı ve insanlara yardım etmeye

Çene, gerektiğinde ağırlığını koyabilme yeteneği, saldırganlık içgüdüğü, eleştiriye açık olmaya,

Gamzeler, eğlenceli olma, mizah yaklaşımını ve cömertlik, yardımsever olma,

Çukur göz, büyülenmeye, kibirlenmeye ve gururlanmaya,

Siyah göz, itaat etmeye ve boyun eğmeye meyilli olmaya,
Kahverengi göz, yiğitlik ve cesarete,
Ela göz, edep, görgülü ve terbiyeli olmaya,
Mavi göz, ileri görüşlülük ve zekâya,
Çini mavi göz, zarar verme yönüne,
Küçük göz, tabiatı hafif meşrep olmaya,
Büyük göz, ahlak ve zarafetine,
Yumru göz, sahibinin kıskanç olmasına,
Mutedil göz, Sevimli ve hayırsever olmasına,
Sert Saç, akıl, cesarete ve cürete,
Yumuşak saç, yılışıklığa, korkaklığa, cesaretsizliğe,
Sarı saç, kibir, gurura ve hiddete,
Siyah saç, sabır ve sükûnete, hâlim ve selim olmaya,
Az ve seyrek saç, zarafet, letafet ve irfana yani temizlik, güzellik ve hoşluk ve marifetli olmaya,

Sık ve çok saç, anlayış ve kavramanın azlığına,
Kumral saç, her bakımdan güzel tabiata ve hoşluğa,
Büyük yüz, ahmaklık ve idrak azlığına,
Küçük yüz, Kibir büyüklük ve gurura,
Yassı yüz, sade dil yani bön olup çabuk kanmaya,
Yumru yüz, cimrilik ve hastalığa,
Zayıf yüz, hilekârlığa ve düzenbazlığa,
Enli yüz, ahlakı ve tabiatı ağır olmağa,
Geniş yüz, sözlerinin çoğunun acı olmasına, sivri dilliliğe,

Yuvarlak çehre, en makbul olandır ve güzel hâl ve ahlaka dair işaretler sunar. Görüldüğü gibi kıyafet ilmine göre yüz insanın duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak huylarını ve karakter özelliklerine dair tahminlere imkân vermektedir. İnsan yüzünde ayırt edici ve fark edilen bir özellik olan benler de kişinin kişiliğine dair işaretler barındırır. Söz gelimi; benlerin yeri ve büyüklüğü kişilikle ilgili farklı özellikler sunar. Bir güzellik ögesi sayılan benlerin de buldukları yere, rengine ve cinsine göre kazandıkları farklı anlamlar vardır. Kıyafetnamelerden ve yüz okuma sanatı araştırmalarından hareketle; göz kapağında olan ben, hassas bir yaradılışı, gözün alt kapağında olan benin meraklı ve kuruntulu bir yaradılışı; sağ şakaktaki et beninin kararsızlığı; alnın sağ yanındaki benin güçlü bir belleği ve hızlı kavrayışı, uzun ömrü, alnın solundaki ben, dengeliliği; iki kaş arasında sağda benin aşka düşkünlüğü, hoşsohbetliliği, iyi bir geleceği işaret etmektedir.¹ Bu beden unsurların dışında da kıyafet ilminde anlam taşıyan özellikler bulunmaktadır.

Edebiyatımızda kıyafetnameler yazıldıkları çağın ve Osmanlı toplumunun estetik görünümüyle ilgili ölçü ve değerleri, güzellik anlayışını büyük ölçüde yansıtan eserlerdir. Hamdullah Hamdi ve İbrahim Hakkı'nın kıyafetnameleri küçük farklılıklara rağmen XV. ve XVIII. yüzyılların Osmanlı toplumunun beğenilen insan tipini şöyle çizerler: Orta boylu, büyük başlı, yassı ve yuvarlak yüzlü, siyah ya da kumral saçlı, siyah gözlü, siyah yay kaşlı sık kirpikli, küçük elli, uzun ve yumuşak parmaklı, yumuşak etli... (Mengi, 1977: 303). Bunlara dış organların orantılı olması da eklenebilir. Bu durum örnek beyitlerle tetkik edilebilir:

“*Her yeri evsat olan dilber olur bi-güman*” (İbrahim Hakkı, 1999: 212).

Marifetname'deki mısradan, insan bedeninin her bölümü orta hâlli olmasının gerektiği, normal olanın güzel olduğu ve özellikleri normal olanın gönlü çektiği ifade edilmektedir.

“*Eyü yüze bu vasf olur kafi*”

¹<http://www.gencgelisim.com/v2/kategoriler/31-beden-dili/391-yuz-okuma-sanati-fizyonomi.html>

Mu'tedil ola cümle evsafı" (Mengi, 1977: 303).

Hamdullah Hamdi beytinde, iyi olacak vasıfların ne az ne de çok olması gerektiğinden, orta hâlli özelliklere sahip olan kişinin ussal ve ruhsal özelliklerinin de iyi olacağından bahseder.

İnsanların fizyonomisiyle ussal ve ruhsal özellikleri arasındaki akıl yürütme fonksiyonu halkın inançlarını temele alırken halkın sözlü yaşam kültürünü de etkilemiştir. Toplumların yaşayışlarını, deneyimlerini açıklayan, az lafla çok şey anlatmalarını sağlayan dil ürünleri olan atasözlerinde kıyafetnamelerin muhtevasında işlenen zahirden bâtniye ulaşma konusundaki görüşleri destekleyen anlamlara rastlanmaktadır. Türkçe Sözlük (TDK, 2011: 180)'te atasözü, "uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, sav, darb-ı mesel" şeklinde anlam bulur. Atasözleri toplumun psikolojisi ve sosyolojisini; tecrübelerini, insan ve doğa ile ilgili toplumsal bakış açısını yansıtır. Atasözü, doğa, insan ve toplum üçgeninde yaşanmış gerçeklerin değer yargılarını taşırlar. Bu yönleri ile kıyafet ilmi ile aralarında yakın bir ilişki de söz konusudur.

Kıyafet ilmi doğrultusunda anlam taşıyan atasözlerine şu örnekler verilebilir:

Tarlanın taşlısı, kızın saçlısı, öküzün başlısı.

Bir dirhem et bin ayıp örter.

Beyazın adı var; esmerin tadı var.

Atta karın yiğitte burun.

Yüzü güzel olanın huyu da güzel olur.

Avradı bet olanın sakalı tez ağarır.

Bağın taşlısı, karının saçlısı.

Çirkin evin toplar, güzel karı düğün gezer.

Saç sefadadan, tırnak cefadan uzar.

Boyu sırk, akli kıvrık

Uzun adam herek(sırık, değnek.) olur, ayda yılda gerek olur.

İyilik etme kellere gider söyler ellere.

Körden savaktan, meyvesi bitmedik kavaktan sakın.

Kel arsız, kör yanz olur (Acaroğlu, 1993; Aksoy, 1995; TDK, 2004) gibi örnekler çoğaltılabilir.

Sanatlar, toplumların düşünce ve duygu evrenini mecazî bir dünyaya taşır. Kıyafetnameler, edebî bir ürün olarak sosyoloji, etnoloji, tipoloji, ruhbilim, fizyonomi-anatomi, tarih, teoloji ve folklor gibi bilim dallarından yararlanır ve bunlar için bir inceleme alanı oluşturur. Kıyafetnameler üzerine gerçekleştirilecek inceleme ve araştırmalarda da bu bilim dallarının ilke ve yöntemlerinden yararlanılarak geçerli sonuçlara ulaşılabilir.

Modern bilim, günümüzün olağan iletişim araçlarına alternatif olarak insanların birbirini daha iyi anlamasına ve tanınmasına olanak sağlayan beden/vücut diline verdiği değeri farklı disiplinlerde yapılan araştırmalar ile göstermektedir. Beden insanın ne söylediğini değil ne söylemek istediğini açığa çıkarır. Bu da insanın psikolojik (iç) dünyasındaki düşünceleri, alışkanlıkları, huyu ve değerlendirmeleri karşısındaki kişilere sunar. Kıyafet ilminin görünüşten/beden özelliklerinden ahlak, alışkanlıklar ve karakteri tahmin etme ilkesi dikkate alındığında beden dilinin mevzu ile ne kadar ilgili olduğu görülebilmektedir.

Sonuç

Çalışmada kavramsal alanı, gelişimi, edebiyata yansması ve toplumsal yönü izah edilen ve değerlendirilen kıyafet ilmi, bugün insanlar için hâlâ faydalı bir yöntem veya inanıştır. Günümüzde yüz ve beden analizinden kişilik ve becerilerin tahmin edilmesi ya da belirlenmesi daha çok iş alanlarında ve psikolojik tedavilerde kullanılmaktadır. Terapilerde de kıyafet önemli bir analiz aracıdır. Davranışlarımızı karakterimizin şekillendirdiği ve genetik özelliklere bağlı olduğu genel bir

kabuldür. Esas itibarıyla kıyafet ilminin bugün yüz tanıma, kişilik ve karakter analizi, hatta yalan söyleme testi gibi alanlarda bilim ve teknolojinin sunduğu teknik ve araçlarla hayatımı sardığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle yüzyıllarca Doğu medeniyetlerinde bir ilim dalı olarak değer görmüş kıyafetin ya da firâsetin modern çağdaki hızlı yaşam ve hedefe ulaşma gerekliliği için insanlara çevrelerini tanımada kolaylık sağlayacağı aşîkârdır.

Kaynakça

- Acaroğlu, T. (1993). *Türk atasözleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* C. I-II, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Baltaş, Z. ve Baltas, A. (2004). *Bedenin dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Canım, R.(2010). *Divan edebiyatında türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2018). *Tasavvufî terimleri ve deyimleri sözlüğü*.
<http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf> adresinden
 14.02.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Çavuşoğlu, A. (2004). *Kıyafetnameler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1979). Kıyafet ilmi ve Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kıyafetnameleri. *Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*, 11(2); 305-348.
- Çelebioğlu, A. (1998). *Eski Türk edebiyatı üzerine araştırmalar*. İstanbul: MEB Yayınları
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlı-Türkçe lügat*. Ankara: Akaydın Kitabevi.
- Erkal, A. (1999). Kıyafetnameler Üzerine. *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13;217-225.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (1999). *Marifetname*, (Çev. D. Yılmaz-H. Kılıç), İstanbul: Huzur Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi (1977). “*Firâset*” maddesi C.IV. İstanbul MEB Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi (1977). “*Kıyafet*” maddesi C. VI. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kartal, A.(2014). *Doğu'nun uzun hikâyesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Kâtip Çelebi (2003). *Keşfü'z-Zunûn*. 3. Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, E. (2017). Kıyâfet-nâme-i ekâlîm-i seb'a ve hayavân. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(53), s. 444-459.
- Kur'an-ı Kerim* (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Levend, A.S. (1984). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler, mazmunlar, meşhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mengi, M. (1977). Kıyafetnameler üzerine. *TDAY Belleten*, Ankara: TDK Yayınları.
- Mengi, M. (2002). Kıyafetnâme, *TDV İslâm Ansiklopedisi* C.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mevlâna Celaleddin Rumi (1985). *Mesnevi*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Meydan Larousse (1972). *Kıyafetname* maddesi C.7, İstanbul: Meydan Yayınları.
- Okumuş, E. (2008). Marifetnamede beden. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VIII(1);9-43
- Oltulu Şahin, E. (2017). Sağlığımızı yüzünüzden okuyun. <http://www.milliyet.com.tr/sagliginizi-yuzunuzden-okuyun-pembnar-yazardetay-saglik-2454511/> adresinden 21.05.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Suyûtî (Tarihsiz). *Camiu's-Sağir ve tercümesi* (Çev: Münire Aydın), Aydın Yayınları.
- Tayş, M. S. (1979). Kıyafet ilmi ve Seyyid Lokman Çelebi'nin kıyafetnamesi. *İslam Medeniyeti*, 4(2); 91-112.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2004). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler sözlüğü*. C.I-II, Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yerdelen, C. (1998). *Türk edebiyatındaki kıyafetnameler ve Niğdeli Visalinin Vesiletü'l İrfan adlı kıyafetnamesi*.
 Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Erzurum.
<http://tr.yenisehir.wikia.com/wiki/K%C4%B1yafetname> adresinden 26.02.2017 tarihinde erişilmiştir.
<http://www.gencgelisim.com/v2/kategoriler/31-beden-dili/391-yuz-okuma-sanati-fizyonomi.html> adresinden
 14.02.2018 tarihinde erişilmiştir.